

Babicz, Józef

"Konkwistadorzy", Jacques Lafaye, Warszawa 1966 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/3, 632-633

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pujące dowody, że twórcza myśl Gutenberga sięgała w dziedzinę mechanicznego powielania — obok znaków pisarskich — także iluminacji i ozdóbników sposobem, którego efekty nie ustępowałyby najlepszym wytworom średniowiecznego zdobnictwa rękopisów liturgicznych. Autor wykazuje niedawno odkryte bliskie podobieństwo pomiędzy miniaturami malowanymi w Moguncji i najwcześniejszymi znanymi w Europie miedziorytami, wykonanymi przez tzw. Mistrza Kart do Gry. Miedzioryty, zachowane w rzadko spotykanym komplecie kart do gry, stanowią może przykłady ambitnych prób w tym kierunku właśnie Gutenberga. Jemu więc przypadłaby zasługa jeśli już nie faktycznego wynalezienia, to przynajmniej pionierskiej pracy rozwijania i doskonalenia techniki miedziorytniczej w jej najwcześniejszym okresie. Książka zawiera liczne reprodukcje dotychczas nie publikowanych miniatur piętnastowiecznych i pierwszych rytowanych kart do gry.

Olaus Magnus, *Carta Marina. Karta och beskrivning över de nordiska länderna samt de underbara ting som där finnas. Karte und Beschreibung der nordischen Länder mit ihren wunderlichen Dingen. Facsimile* wydania 1, Venezia 1539. Wydał i objaśnił Erik Gamby. Bokgillet, Uppsala 1964, ss. 43.

Do pierwszej połowy XV w. Europa Zachodnia nie miała innego obrazu kartograficznego „krajów Północy” niż ten, który dał Ptolemeusz; uwzględnił on Półwysep Jutlandzki i Wyspę Thule, lecz w miejscu Półwyspu Skandynawskiego pozostawiał białą plamę. Pierwsze uzupełnienie map Ptolemeusza, dotyczące tego obszaru, dał dopiero Klaudiusz Swart (zm. w 1388 r.), geograf duński, który wykonał w latach 1424—1427 mapy Skandynawii i krajów północnych, przy czym zupełnie prawidłowo przedstawił wyspę Grenlandię.

Kartograficzne odzwierciedlenie następnego etapu poznania „krajów Północy” stanowi *Carta Marina* wydana w 1539 r. w Wenecji. Obraz krajów skandynawskich jest na niej znacznie bardziej zbliżony do rzeczywistości niż na wykonanej prawie sto lat wcześniej mapie Swarta. Jej autor, Olaus Magnus (1490—1557), kanonik Uppsali, był posłem Gustawa Wazy do Rzymu w 1524 r. i pozostał we Włoszech z powodu wygnania ze Szwecji jego brata Johannes Magnusa — ostatniego katolickiego arcybiskupa tego kraju. Mapa była przewidziana jako geograficzna podstawa słynnej *Historii ludów północy* wydanej w Rzymie w 1555 r.

Z dwóch istniejących egzemplarzy tej mapy: w Państwowej Bibliotece w Monachium i w Uniwersyteckiej Bibliotece w Uppsali, za podstawę niniejszej reedycji został wzięty pierwszy. Mapa składa się z 9 arkuszy o łącznych rozmiarach 170×125 cm, drukowanych pierwotnie z drewnianej matrycy. Ich obecna litograficzna kopia została zmniejszona o 30%, pomimo to wypełniające je rysunki o treści przyrodniczej, etnograficznej i politycznej są zupełnie wyraźne. Opisy treści mapy Olaus Magnusa podane są w języku szwedzkim i niemieckim. Za podstawę został wzięty z trzech pierwotnych tekstów — łacińskiego, włoskiego i niemieckiego — ten ostatni jako najpełniejszy, przy czym język niemiecki został unowocześniony (*facsimile* oryginału niemieckiego wydał w 1912 r. Isak Collijn).

J. Bb.

Jacques Lafaye, *Konkwistadorzy*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, ss. 157, ilustr. 27.

Praca niniejsza (wydana w serii *Omega*) ukazuje nie zawsze dostatecznie dobrze uświadomiony fakt, iż odkrycie i podbój Ameryki miały nie tylko przełomowe znaczenie w dziejach rozwoju horyzontu geograficznego, ale stanowiły wy-

rażny przełom w rozwoju geografii jako nauki, w rozwoju innych nauk i w rozwoju kultury. Literatura przedstawiająca rozwój horyzontu geograficznego w następstwie odkrycia i podboju Ameryki jest olbrzymia, a mimo to dotychczasowe znane mi opracowania nie ukazują w zasadzie w pełni społecznego mechanizmu oddziaływania Starego i Nowego Świata na siebie w sposób tak doskonały, jak praca Lafaye'a.

Autor, wybitny znawca historycznych problemów Ameryki, zrywa w swym szkicu zarówno z „czarną legendą” o roli konkwistadorów, jak i apologetyczną wersją cywilizacyjnej misji Europejczyków. Natomiast wiele uwagi poświęca kształtowaniu się nowego społeczeństwa na podbitych terenach w oparciu o tradycje lokalne i iberyjskie. Wykazując doskonałą znajomość epoki, operując po mistrzowsku materiałem historycznym, daje on sugestywny obraz dwóch światów w chwili ich zetknięcia się ze sobą, ze szczególnym uwzględnieniem materialnych i duchowych czynników podboju, przemian w zakresie warunków materialnych, społecznych i w zakresie pojęć. Z tych właśnie względów praca ta jest szczególnie interesująca dla tych, którzy się zajmują epoką odrodzenia.

Józef Babicz

Mario Einaudi, *The Early Rousseau*. Cornell University Press, Ithaca, New York 1967, ss. 312.

Wczesne prace Jana Jakuba Rousseau uznane zostały przez jego współczesnych za paradoksy szaleńca. Późniejsi krytycy, zestawiając owe prace z takimi klasycznymi pozycjami, jak *Wyznania* czy *Emil*, doszli do wniosku, że poglądy młodego Rousseau nie dadzą się pogodzić z jego późniejszymi ideałami. Natomiast Einaudi, profesor polityki międzynarodowej i porównawczej na Uniwersytecie Cornella, obala to powszechne przekonanie wykazując, że krytycy ci nie mieli racji: wcześniejsze i późniejsze poglądy Rousseau nie tylko dadzą się pogodzić, ale co więcej, pełne zrozumienie dojrzałego Rousseau można osiągnąć jedynie poprzez wnikliwe przyswojenie sobie myśli zawartych w pracach napisanych pomiędzy 1737 r. a 1756 r. Udowadniając tę tezę, autor opiera się na ogólnie znanych wczesnych utworach, jak *Rozprawa o sztuce i naukach* czy *Rozprawa o nierówności*, a także wykorzystuje mniej znane pisma Rousseau z tego samego okresu — eseje o ekonomii politycznej i stanie wojny, list do Woltera o trzęsieniu ziemi w Lizbonie, fragmenty o historii i szkolnictwie, *Rozprawę o bogactwie* oraz polemiki Rousseau z jego krytykami.

Autorytet Rousseau stopniowo wzrastał i obecnie jest on przez wielu uważany za najważniejszego myśliciela XVIII w. Jego poglądy, obejmujące wielką skalę zagadnień — człowieka i społeczeństwo, życie prywatne i publiczne, ekonomię i sprawy rządzenia, wojnę i pokój — wydają się nadal aktualne i ważne dla problemów XX w. Tym właśnie tłumaczy się jego obecna popularność i życzliwe zainteresowanie dla jego prac, czym nie często cieszył się za życia. Omawiana praca stanowi ważny wkład do podjętych ostatnio studiów nad Rousseau i jest pierwszym obszernym studium w języku angielskim uwzględniającym wyniki badań takich współczesnych uczonych europejskich jak Starobinski, Derathé i Vossler.

Frank Greenaway, *John Dalton and the Atom*. Cornell University Press, Ithaca (New York) 1967, ss. 256, ilustr. 10.

W obszernej biografii Johna Daltona, osiemnastowiecznego uczonego angielskiego, którego odkrywcze hipotezy odnośnie do budowy materii stały się podwalinami współczesnej chemii, autor — kustosz Działu Chemii Muzeum Nauki w Lon-